

Մատենադար «ՅՈՒՍԱՐՆՐ», Թիւ 7

Գ. ՆՃԴԵՂ

ԷԶԵՐ ԻՄ ՕՐԱԳՐԷՆ

«Ժողովո՛ւքդ, ասա՛ ինձ
քո իդեալն եւ ես ասեմ
քո ապագան» :

ՄՈՐՆԴԷՆ

Գ. Ա. Հ. Բ. Է.
ՏՊԱՐԱՆ «ՅՈՒՍԱՐՆՐ»

1924

9(47.925)7

Ն-66

Մատենադար «ՅՈՒՍԱՔԵՐ», Թիւ 7

Գ. ՆԺԴԵԼ

ԷՋԵՐ ԻՄ ՕՐԱԳՐԷՆ

«Փողովո՛ւրդ, ասա՛ ինձ
քո իղեայն եւ ես ասեմ
քո ապագան» :

ՄՈՆԴԷՆ

Կ Ա Հ Ի Ր Ե
ՏՊԱՐԱՆ «ՅՈՒՍԱՔԵՐ»

1924

Գրքով կը ճրիաբար շարել են
«Յուսաբեր»-ի աշխատանքները

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Ես նշմարտութիւններ գիտեմ, որոնցից մէկն ասում է՝ ուզո՞ւմ ես գուշակել, տեսնել մի ժողովուրդի ապագան՝ նայի՛ր նրա երիտասարդութեան։

Նայելով քեզ, հա՛յ երիտասարդութիւն, վարդագոյն լաւատեսութեամբ չեմ լցւում ես։

Երեկ դու աւելի յուսատու էիր քան այսօր։ Իսկ մեր վաղը, մեր ապագան կախուած է մեր ներկայից։

Վաղը ազգովին պիտի հնձենք այն, ինչ որ սերմանում ենք այսօր. — այսօր, երբ դու նուազ խոստմնայից ես, երբ քո մեջ, շնորհիւ մեր օրերի նիւթապաշտական ոգու եւ համատարած յուսալքութեան, բուլացել է պաշտամունքը երկու աստուածութիւնների՝ հայրենի ժողովուրդի եւ երկրի, քո շարքերում, գիտե՞ս այդ, օրեցօր անում է յոգնածների, ուղեկորոյսների եւ դարպակներաց եղածների բիւր։

«Բո մի մասի մտքի ու սրտի սնունդը—ա-
նա՛ղ—չէ կազմում «առօրեական» ուղեւորութիւնը»։

Տկարանայով բարոյապէս, դու մեր մեջ
թույլացնում ես մեր ժողովուրդի լաւագոյն ա-
պագայի յայտը։

Ահա քե ինչո՞ւ ուզեցի մտերմաբար մի քիչ
խօսել քեզ հետ, ուզեցի օրագրիս մի քանի ա-
նարուեստ եջերով—ծնունդը իմ խորհրդածու-
թիւնների—ստիպել քե՛զ եւս մտածելու մեր
վաղեայ մասին։

ԳԱՐ . ՆԺԴԵՀ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔԸ

«Մի զինուոր սպանում է
Արխիմեդին»։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ժողովուրդների պատմութիւնն այլ բան չէ
քան իրենց գոյամարտի, իրենց լաղթութեանց
և պարտութիւնների պատմութիւնը։

Պատերազմներն են օրօրել մարդկութեան
մանկութիւնը և ո՛չ խաղաղութիւնը, որը բը-
նական վիճակը չէ եղել, այլ պատերազմների
կարճատեւ դադար լինային։

Այնպէս ինչպէս կառավարում է հակամարտու-
թեան օրէնքը։ «Մի զինուոր սպանում է Ար-
խիմեդին»։

Թաղթում է ուժեղը և ո՛չ արդարը։

Վա՛յ թոյլերին։

Բոլոր ժողովուրդները՝ լուսաւորեալ թէ վայրենի՝ ձգտում են արեւի տակ յարմար եւ կայուն մի տեղ գրաւել :

Նրանք զէնքի են դիմում երբեմն ուղմասիրութիւնից, երբեմն մրցակցութիւնից, երբեմն կոյր ատելութիւնից մղուած :

Պատերազմում են, երբ պէտք է նորանոր շուկաներ ձեռք բերել, ծովերի տէր դառնալ, երբ պէտք է ինքնապաշտպանուել կամ ապահովել այս կամ այն երկրի անկախութիւնը :

Քիչ անգամ նրանց իրար դէմ չեն հանում նաեւ ամենաանբնական և չնչին պատճառները, օրինակ իրենց միապետների դինաստիական շահերը, նրանց հիւանդոտ փառասիրութիւնը, կրօնների և բարութեան մասին ունեցած ըմբռնումների տարբերութիւնը և լն . .

Պատերազմի համար են աշխատում եւրոպական իմպերէալիզմը, անգլիական ծովատիրութիւնը, ամերիկեան դոլարապաշտութիւնը, համիսլամականութիւնը, գեղին վըտանդը, պանսլաւիզմը և լն . .

Պատերազմ է անվերջ, և եթէ երբեմն ժողովուրդները կռադաշտերում չեն, ապա նրանք զօրանոցներում են, ուր խելայեղօրէն պատրաստուում են նորանոր քաղխումքների համար :

Զէղոքութեան են դիմում թոյլերը միայն, յաճախ բաժանելով պարտաւանքների ճակատա-

գիրը : Էապէս չկան չէզոքներ : Եթէ երկուսն ալսօր բարեկամ են—նշանակում է թէ նրանք զինակցել են մի երրորդի դէմ :

Ամեն մի պատերազմ երկու նորերի պատճառ է դառնում, որովհետեւ չափւած կողմերից ոչ ոք է իրեն վերջնականապէս պարտաւած կամ յաղթական համարում :

Եւ միշտ էլ պարտաւած կողմը դեռ իր նահանջի ճանապարհին մշակում է իր փոխվրէժի ծրագիրը :

—
Մէկը յարձակում է, միւսը պաշտպանւում : Եւ երկուսից ո՞րն է մեղաւոր :

— Եւ ոչ մէկը, իրաւունք ունեն երկուսն էլ, պատերազմն արդար է երկուսի համար էլ ասում է Փրանսացին :

Ես սիրում եմ թղթախաղում տանողին, ինչպէս և կռուում յաղթողին՝ ասում է անգլիացին :

Եթէ մեզ համար օգտակար է, ուրեմն եւ կարելի է ասում է՝ գերմանացին :

Կամ բոլորի բարեկամը, կամ բոլորի թշնամին՝ ասում է ամերիկացին : Եւ որովհետեւ հնարաւոր չէ բոլորի բարեկամը լինել. նա գործնականում մնում է բոլորի թշնամին :

—
Պատերազմի դէմ մարդարէական խանդով ու զայրոյթով խօսել են մարդկութեան ամեն-

նաքնտիր ներկայացուցիչները, բայց և այնպէս նա չարուհեակում է պահել իր գոյութիւնը, հեգնելով իմաստասէրների ճշմարիտ խօսքը, սրանց ոսկի երազը:

«Գազանների խնձոյք», «աղգամիջեան սպանդ», «խելագար իրերակերութիւն», «մարդկութիւնը կրծող սև վէրք», «օրինականացած կողոպուտ» և ըն. — ահա՛ պատերազմն իր թշնամիների համար:

«Չէ, ասել է անմահ շիւղօն, կեանքը չի կարող աշխատել մահուան հաժար: Սպանութիւնը մնում է սպանութիւն, միևնոյն է թէ ի՞նչ ես կրում՝ ոճրագործի գլխարկ թէ՞ ֆրանսիական կայսեր թագը»:

«Չէ՛, չէ՛, նրանք բնաւ կիսաստուածներ չեն. նրանք մարդ էլ չեն», — աշխարհակալների մասին ասել է Ֆէնելոնը:

«Լուսաւոր ազգերը նման են որսկան շների: Մի անբարոյական բնազդ գրգռում է նրանց ոչնչացնելու իրար, առանց օգուտի և իմաստի», — ասում է Անատոլ Ֆրանսը:

«Նա — ասել է Լակտենցին — որն սպանել է միայն մէկին, դատապարտւած է որպէս յանցագործ: Բայց մորթեցէք հազար հոգի, արիւնով հեղեղէք երկիրը, դիակներով վարակէք գետերը և ձեզ տեղ կը տան Ոլիմպի վերայ...»

Պատերազմն ունեցել է և ունի իր պաշտպանները, որոնց համար այդ մշտական չարիքը իր բնախօսական և բարոյական արդարացումն ունի:

— «Առանց պատերազմների աշխարհը կը վերածւի մի նիւթապաշտական ճահիճի», — ասում են սրանք:

— «Պատերազմը — դա լաւերի յաղթանակն է»:

— «Առանց պատերազմների աշխարհը կ'ընկնի մի վտանգաւոր լեռնադիպի մէջ»:

— «Անբարոյականանում են անմարտունակ ազգերը» և ըն.:

Սրանք ժխտում են պատերազմների պատահական բնոյթը, համարելով վերջինը որոշ ճակատագրական օրէնքների ծնունդ, որպէս մարդկային բարեշրջման բուռն և խոշոր արտայայտութիւններից մէկը:

Քսան երկար ու ձիգ դարեր են անցել Գողգոթայից մինչև մեր օրերը և — աւա՛ղ — խաղաղութեան, եղբայրութեան ու սիրոյ ուսուցչի աստուածաշունչ խօսքը չարուհեակում է մնալ որպէս «ձայն բարբառոյ յանապատի»:

Երկու հակամարտ ուժերի արնոտ պայքարն է դեռ լցնում ազգերի պատմութիւնը — սրի և սիրոյ խօսքի պայքարը — երկու ուժեր, որոնցից մէկը երազում է վերացնել

սահմանները երկրների և ժողովուրդների միջ-
շիջ, իսկ միւսը յամառում է հաստատւաւ պահել
այդ սահմանները, առել է և ազգամիջեան
թշնամանքը՝ իր գոյութիւնը յաւերժացնելու
համար։ Եւ դեռ իշխում է վերջինը, դեռ ու-
ժեղ ու յաղթական է վերջինը և յոյս չկայ
թէ մեր դարում սուրը կը վերածուի արօրի։
«Խաղաղութիւն ես ուզում» պատրաստ-
ւիր կուի» — այս է մնում օրւայ հրամայակա-
նը։

Եւ՝ կարծէք խաբուսիկ խաղաղութիւնից
սարսափած՝ բոլորը, բոլորը պատրաստուում
են, զինւում։

Եւ ոչ ոք է ապահով, որ վաղը աշխարհի
վրայով վերստին չի անցնի պատերազմի գու-
նատ ճիւղը արնոտ սուրը ձեռքին։

ՄԵՐ ԱՊԱԳՍՆ ՎՏԱՆԳՈՒՄԸ

«Թուլութիւնն ստեղծւած
է սնուցանելու ուժը»։

Պիտ ապրի և հայ ժողովուրդը։ Պիտ ապ-
րի, որովհետեւ այդպէս է ուզում ինքը։

Բայց ի՞նչպէս, ինչի՞ շնորհիւ, ի՞նչ տը-
եալներով, դրաւակա՞նը։

Չգիտեմ, մեր ժողովուրդը գիտակցո՞ւմ է
թէ երբեք իր գլխովին կորչելու վտանգն այն-
քան մեծ չի եղել, ինչպէս այսօր։

Գիտակցո՞ւմ է թէ անցեալում իր վիճա-
կը, իր ֆիզիքական գոյութեան ապահովու-
թեան տեսակէտից աւելի նուազ մտահոգիչ է
եղել, քան այսօր։

Մինչև իր ազատագրական ընդվզումները
օտար լծերի տակ, մի տեղ որպէս պարզ ըստ-
րուկ, մի այլտեղ՝ հաւատարիմ պատակ և
ամեն տեղ իր քրտինքով տիրող տարրը կե-
րակրող — նա հանդուրժելի էր իշխող ժողո-

վուրդների կողմից։ Սակայն այսօր նա այն չէ, ինչ որ էր երկու երեք տասնեակ տարի առաջ։ Նրա հոգեբանութեան հետ փոխել է և իր վիճակը։

Թրքահայկական նահանգներն այժմ անհայաբնակ են, ինչպէս մեծ գերեզմաններ։ Արարատեան դաշտի մի մասն է այժմ հայի հայրենիքը, ընկած մահմետական երկրների հանապարհի վրայ, — մի կամուրջ արևմուտքի և արևելքի մահմեդականութեան համար։

Այժմ նրա աշխարհագրական դիրքը աւելի մտահոգիչ է, քան իր քաղաքական ճակատագիրը։

Հանրաժամութ իրողութիւն է, որ ռուսական տիրապետութիւնից ազատելու ցանկութեամբ թաթար Աղբէջանն երազել է և պիտ երազի մի օր տաճիկներին տեսնելու Անդրկովկասում։

Ծանօթ իրողութիւն է և այն, որ Տաճկաստանը փորձել է և պիտի փորձի մի օր Աղբէջանի և Դաղստանի իսլամութիւնը, ինչպէս և Անդրկովկասի բնական ամրութիւնները դարձնելու պատնէշ Ռուսաստանի դէմ։

Ասել է՝ մեզ, մեր ժողովրդին վիճակւած է մի օր կենաց ու մահու կռիւ մղելու համար իսլամ երկրների՝ մեր վրայով իրար միանալու ձգտման դէմ։

Դժւարին պայքար։

Բացէք քարտէզը և ձեր տեսողութիւնը սեւեռէք այն փոքրիկ տարածութեան վրայ, որը կազմում է այսօրայ Հայաստանը, Արարատեան դաշտի մի մասը և Սիւննաց երկիրը։

Աչքի անցկացրէք այն գիծը, որը նրա արդի սահմաններն է կազմում։ Տաճիկները իդտիրում՝ Էջմիածնի պատերի տակ։ Թաթարը Շարուրում՝ Երևանի պատերի տակ։ Նոյնը Նախիջևան-Օրդուբադում՝ դարանամուտ Սիւնիքի թիկունքում։ Արևելքից էլ Աղբէջանը, Տեսնո՞ւմ էք, դա այլ բան չէ, քան մի երկաթէ օղակ հայ երկրի շուրջը։

Կայ՝ մեր երկրի և ժողովրդի ինքնապաշտպանութիւնը զժւարացնող և մի այլ պարագայ։

Դիմէք քարտէզին, նա կը պարզի ձեզ եւ այդ դժբախտ պարագան, Վտանգի ղէպքում թշնամին ժամերի ընթացքում կը բաժանէ Ալէքսանդրապօլը Երևանից, իսկ վերջինը՝ Սիւնիքից։ Քարտէզը ցոյց կը տայ ձեզ և հետեւեալը, — մահմեդականութեան Արաքսի ափով Աղբէջանին միանալու համար հարկաւոր է 2—3 ժամ։

Նոյնը մի այլ գծով՝ Սիսեանի վրայով, կարող է միանալ Աղբէջանին գրեթէ նոյնքան ժամանակի ընթացքում։ Նոյնը ժամերի ընթացքում կարող է անել և Ղափանի վը-

բայով։ Սեղմ ասած արեւելքի և արեւմուտքի մահմեդականութիւնը ժամերի ընթացքում առնւազն եօթը տեղով կարող է դատել իրարից հայկական դաւառողները և միանալ, ի հարկէ, հայ ժողովրդի վրայով։

Եթէ Հայաստանի աշխարհագրական դժբախտ դիրքի և նրա փոքրիկ ծաւալի հետ հաշիւ առնէք նաեւ մեր ժողովրդի քանակը, նրա հատւածականութիւնը, նրա քաղաքական իշխանը, նրա և իր իսլամ փոխարարներութեանց առանձնայատկութիւնը՝ ձեզ համար իր բովանդակ սպառնալիութեամբ կը պարզուի մեր ժողովրդի վտանգւած ապագան։

Ծանօթ վիճակի մէջ հայ ժողովուրդը իր արդի հոգեկան կառուցւածքով կարող է իր գոյութիւնը հրաշքով պահել։ Այդ դրութեան մէջ վտանգւած է նրա ապագան։ Բայց և այնպէս նա ուղղում է ապրել որպէս ազգ և պիտ ապրի։

Բայց ի՞նչպէս, ի՞նչ տեւալներով։ Զկորչելու համար, մեր դարը և մեր աշխարհագրական դիրքն ու ծանօթ դժբախտ պայմանները, որոնց մէջ ապրում է մեր ժողովուրդը, պահանջում են լինել ուժեղ, էլի՛ ուժեղ և միշտ ուժեղ։

Ապրել ենք ուղղում՝ լինենք ուժեղ ազգովին։

Լինենք ուժեղ, ուժեղ ազգովին, — ահա հրամայականը։

Լինենք ուժեղ այնքան, որ մեր անպարտելիութիւնը առ ոչինչ դարձնէ մեզ ծանօթ այն բոլոր դժբախտ պայմանները, որոնք դժուարացնում են մեր ցեղի ինքնապաշտպանութեան գործը։

Թւական, տեխնիկ, ընդհանրապէս նիւթական տեսակէտից մեր ժողովուրդը, հասկանալի պատճառներով, երբեք չի կարող ուժեղ լինել իր հարեաններից։ Սակայն ուժը՝ միայն նիւթական ազդակները չեն, այլ և մի ժողովրդի առաքինութիւնները։

Կայ հոգեբանական գերադասութիւնը, կայ բարոյական ուժը — աշխարհի պէս հին, բայց միշտ էլ թարմ և հրաշագործ, որին տիրապետող ազգը քիչ անգամ է գլուխ ծռել իրենից նիւթապէս տասնապատիկ ուժեղ թշնամու առաջ։

Բարոյական ուժն է գօտեպնդում փոքր ժողովուրդներին ու բանականներին անհաւասար կուում. նա է դէպի յաջողութիւն ու յաղթանակ առաջնորդում թւապէս թոյլերին՝ մեծամեծ հակառակորդների դէմ։ Նա եղել է և է այսօր միակ ապաւէնը մեզ նման փոքր ժողովուրդների։

Եւ այսօր մեր դրութեան մէջ միայն նա

—բարոյական ուժը, կարող է ապրեցնել մեղ :
Ուրեմն, ճանաչենք նա որպէս մի ընդհանուր
Աստուածութիւն, լինենք ուժեղ—արեւի տակ
մեր տեղն ու գոյութեան իրաւունքը պահելու
համար :

—

III

ՀԱՅՐԵՆԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Ո՛ջ. աստուք, ուր անա-
սունքները կ'ուսեն եւ կը
պառնան՝ հայրենիք չե» :
ՀԱՄԸՆԷ

Հայրենասիրութիւն—մարդկային առա-
քինութիւնների թագն ու պսակն է դա : Մարդ-
կային բարոյական յատկութիւնները իր մէջ
միացնող այդ գերագոյն առաքինութիւնն է
ազգերի գոյութեան անհրաժեշտ պայմանը եւ
անսպառ աղբիւրը նրանց ուժի եւ մեծութեան :
Նա այնքան է ջերմ մի ժողովուրդի մէջ, որ-
քան փոքր է այդ ժողովուրդը եւ որքան ամ-
բարիչտ են նրա հարեանները : Նի՞քէ այդպէս
չէ ամենուրեք, այդպէս պիտ լինի :

Այդ նւիրական զգացումը զարգանում է
աստիճանաբար :

Սկզբում բնազդական, զարգանալով նա
զառնում է իմացական՝ ոգիանում է նա :

3082-2007

Առաջին դէպքում անհատը թելադրւում է, մղւում մի ինստիտուտի զգացումից. երկրորդ դէպքում՝ նա գիտակցօրէն կատարում է մի պարտականութիւն։

Նա զարգանում է ժողովուրդների ինքնագիտակցութեան և արժանապատւութեան ըզգացումի հետ, ընկնում նրանց նիւթակրօնութեան, շռայլութեան, սեղմ ասած՝ նրանց բարքերի ապականութեան հետ, — մեծապէս արագացնելով նրանց անկումը։

Հայրենիքներն ապրում են հայրենասիրութեամբ, ընկնում նրա պակասի շնորհիւ։

Մեր ժողովուրդն առանց հայրենասիրութեան այն է, ինչ որ մի մարմին առանց հոգու։

Դա մայրն է — իր նման փրկարար — մի շարք առաքինութիւնների՝ գաղափարականութեան անձնութիւնների, արիւթեան։

Դա պատերազմողի բարոյական ամրութիւնն է, կախարդական զրահը, անվրէպ զէնքը։

Հայրենասիրութեամբ հարուստ ժողովուրդը դէպքերի խաղալիքը չէ, այլ նրանց հրամայողը։

Այդպիսին սովորական «նաւաբեկութիւններ»-ի ժամանակ չէ զինաթափւում բարոյա-

պէս։ Վստահ իր բարոյական ուժերին, նա շատ շուտ է ուղղում իր մէջքը՝ վերագրաւում իր նախկին զիրքերը, դրութիւնը։

Հայրենասիրութեան հետ բարձրանում են ազգերը, ընկնում նրա հետ։

Փոքր ազգերը պարտադրօրէն աւելի հայրենասէր պիտ լինեն, քան մեծերը, մենք աւելի՝ քան բոլորը։

Հայրենապաշտ պիտի լինենք մենք։

IV

ՎՏԱՆԳԱԻՈՐ ՄՈԼՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Հազանառութիւնները նըլ-
մարտութեան համար այն են,
ինչ որ ստուերը պատկերների
համար»:

Ոչինչ է ունեցել աշխարհը, որ իր որոշ
թշնամիները չունենար:

Անստուեր, անբիծ, անթերի միաժամանակ
բոլորի կողմից չի համարուել և ո՛չ մի սկզբ-
բունք, ո՛չ մի սրբութիւն, ո՛չ մի արժէք:

Քննադատելի են համարուել աստուածներն
ու աստուածութիւններն անգամ: Նոյն ճակա-
տագիրն է ունեցել և հայրենասիրութիւնը: Սե-
լաւ է, որ այդպէս է աշխարհը, այլապէս ի-
րենց բովանդակ արժէքով երևան չպիտի դա-
յին շատ բաներ, որոնցով կ'արժէքաւորուի,
կ'իմաստնանայ, կը վեհանայ կեանքը:

Տգիտութիւն, էգօրիզմ և աշխարհաքաղա-
քացիութիւն — ահա երեքը հայրենասիրութեան
անհաշտ թշնամիներից:

Առաջինի մասին չպիտի խօսեմ:

Կոյրը մեղաւոր չէ, որ չի տեսնում:

Մտաւոր կուրութիւն է տգիտութիւնը:

Զգւելի է էգօրիստը: Նա թշնամի է իր նը-
մաններին, իր հասարակութեան, մարդկու-
թեան: Նա ստանում է առանց տալու: Նա ա-
նիշխանական է, որովհետեւ իրաւունքներ ու-
նի առանց պարտականութիւնների: Նա գող
է, տղրուկ, որովհետեւ ապրում է ուրիշների
հաշւին: Իր յանցաւոր եսի մէջ փակւած, ինչ-
պէս խխունջն իր պատեանի մէջ, նա արհա-
մարհում է և հեգնում այն ամենը, ինչ որ
հենց այժմ անձնապէս իրեն չէ շահեցնում, չէ
պարարտացնում:

Ուր շահ, ուր լաւ, — այնտեղ հայրենիք:

Սա է նրա շնական նշանաբանը:

Այլ պիտ լինէր աշխարհը, եթէ գոյութիւն
չունենար այդ մարդատիպ հրէջ՝ էգօրիստը: Դա՛ է
առաջին դասալիքը, դա է վախկոտը, փոքրո-
գին ու խաբերան: Դա է բարձրացնում անձ-
նական կաշւի արժէքը, դա է պատկազրկում
բրբութիւնները, իղէալները, հայրենիքը:

Դա լաճախ փորձում է իր հոգու ալլան-
դակութիւնները քողարկել այս կամ այն մո-
լ ար տեսութեամբ, այս կամ այն ուռուցիկ և
գեղեցիկ խօսքով: Բայց, ի զո՛ւր աշխատանք,
նրա կեանքը, նրա բարոյական վարքագիծը

գալիս է մատնելու հրէշը մարդու պատկերով : Եթէ մի երկրի ղեկն ու ղեկավարութիւնն ունենայի ձեռքիս, ես բոլոր էգօխտներին, առնուազը, կը զրկէի այդ երկրի հողից ու ջրից օգտուելու իրաւունքից : Որքան չափ են սըրանք մի ժողովրդի մէջ, այնքան անապահով է նրա ապագան : Չկա՛յ, մի հասարակութեան համար չկայ աւելի մեծ չարիք՝ քան սրանց տխուր գոյութիւնը : Սրանց մասին է Շարլ Վազները ասել՝ «մա՛րդ, դու աւելի քիչ արժեք քան այն չունը, որը նետուում է դէպի գողը : առանց վախենալու նրա հարւածներից» :

Հայրենիքի և հայրենասիրութեան թշնամին աշխարհաքաղաքացին է՝ կոսմոպոլիտը :

Սրա հայրենիքը, իր յայտարարութեամբ, համայն աշխարհն է, ազգը՝ համայն մարդկութիւնը :

Չկան ազգեր՝ կայ մարդկութիւնը, ասում է այդ միամիտ երազատեսը և հայեացքըն ուղղում դէպ անորոշ հեռունները :

Պիտ սիրել—ասում է սա : պիտ սիրել բոլոր մարդկանց առանց ցեղի, կրօնի, գոյնի, կուլտուրայի խտրութեան : Այո՛, պիտ սիրել, պիտ կարեկցել, աւելին՝ պիտ օգնութեան փութալ իրնմաններին : Սէրը դէպ մեր նըմանները եղել է և կը մնայ կրօնների և յեղափոխութիւնների հռչակած առաքելութիւն :

ներից գերագոյնը : Պիտ ապրի մարդասիրութիւնը : Բայց մի՞թէ մեր դէպ մարդկութիւնն ունեցած սէրը ազատում է մեզ և մե՛ր ժողովուրդը սիրելուց, հայրենասէր լինելուց :

Մերը չպիտի՝ սիրել, որովհետեւ պէտք է սիրել և օտարի՛նը : Մի մասը չպիտի՝ սիրել, որովհետեւ սիրում ենք ամբողջութիւնը : Անհեթեթութիւն չէ՞ դա : Իսկ եթէ բոլորն էլ՝ ի դժբախտութիւն աշխարհի, իրենց աշխարհաքաղաքացի յայտարարէին, այսինքն դադարէին իրենց ազգը սիրելուց, իրենց ազգային պարտականութիւնները կատարելուց—կը շահէ՛ր մարդկութիւնը : Եւ ինչո՞ւ միայն մե՛ր ազգը չսիրել, ինչո՞ւ միայն մերինին չօգնել, չէ՞ որ դա էլ մի մասն է կազմում մարդկային ցեղի : Անհեթեթ վարդապետութիւն, որը պըղատոնական սէր քարոզելով դէպ մարդկութիւնը, քար անտարբերութիւն է յանձնարարում դէպ մարդկութիւնը կազմող ազգերը : Չէ՛, լրջօրէն կաղում է այդ մոլար վարդապետութիւնը, —նրան պակասում է տրամաբանութիւնը և էտիկան :

Հեռո՛ւ մեզնից այդ մոլորութիւնը,

Բացարձակապէս հաշտելի են հայրենասիրութիւնն ու մարդասիրութիւնը : Բարեկամներ են սրանք և ոչ թշնամիներ : Եւ միայն ազգասէ՛րը կարող է սիրել եւ մարդկու-

թիւնը։ Աշխարհաքաղաքացին իրապէս սիրում է — եթէ սիրում է — ոչ այս, ոչ այն, այլ մի մեծ քիմերա, մի ոչնչութիւն։ Ծառայելով իր ազգին, հայրենասէրը անուղղակի կերպով ծառայում է և մարդկութեան։ Նոյնը չի կարելի ասել աշխարհաքաղաքացումասին։ Մարդկութիւնն իրենից չի ներկայացնում մի կազմակերպուած միութիւն, ինչպիսին է ազգը, որ պէտքի նրա նկատմամբ կարողանանք որոշել մեր անելիքը, մեր պարտականութիւնները։ Մեզնից որոշ և կոնկրետ զոհողութիւններ պահանջում է ազգը, որը և մեզ բարոյապէս կապում է մարդկութեան հետ, յարաբերութեան դնում նրա հետ։

Սեղմ ասած՝ աշխարհաքաղաքացին իրապէս ոչ ոքի հանդէպ իրեն պարտական չի համարում։ Ահա՛ թէ ինչո՞ւ իրականում նա մտնում է աւելի էգոիստին քան այլասէրին։ Իսկ եթէ էգոիստ չէ, ապա ցնորապաշտ է, որի սէրը դէպ մարդկութիւնը պլատոնական է, անարժէք։

Աշխարհաքաղաքացիների մի մասը միամիտ ցնորապաշտներ են, զուրկ իրականութեան զգացումից, միւս մասը՝ պարտականութեանց փոքրոգի դասալիքներ, որոնք զանազան սոփեստութիւններով քողարկում են իրենց դաւաճանութիւնը մարդկային առաքի-

նութիւններից ամենագերագոյնին — հայրենասիրութեան հանդէպ։ Սրանց աշխարհաքաղաքացիութիւնը այլ բան չէ, բայց եթէ բացասումն բոլոր տեսակի պարտականութեանց։

«Օգտակար անդամը ազգերի դաշնակցութեան մէջ նա է, որն ամենաուժեղ կերպով է թափանցեալ ազգայնականութեան զաղափարներով» — ասում է Ռուզվելթը։

«Հակահայրենասիրութեան թէօրիան — ասում է եւրոպացի մի գրող — միշտ էլ հանդիսանում է որպէս մարդկային ստորնութեան թէօրիան»։

մեր առօրեայ իդէալուրկ կեանքի, կամ կողմնապահ պաշտպանը իր նեղ կուսակցական տեսակէտները և շահերը:

V

ՄԵՐ ՄԱՄՈՒԼԸ

Թերթեր ունենք, որոնք աւելի օգտակար պիտ լինէին նայ ժողովրդին, երբ բնաւ լոյս ներկին:

Ժողովուրդը դաստիարակելու գործում մեծագոյն դերը մամուլինն է: Սակայն, շատ չնչին դեր է կատարում այն մամուլը, որը հանդիսանում է իր ժողովրդի մտաբարոյականի հայելին միայն և ուրիշ ոչինչ: Քիչ արժէք ունեն այն թերթերը, որոնք հասարակութեան հրամցնում են՝ նրա սեփական մտաբարոյական կեանքի պատկերը միայն: Առօրեայ անհամ անցքերի ու դէպքերի նկարագրողութիւնը հրապարակախօսութիւն չէ: Սօսքի լուսանկարչութիւն չպիտի լինի մամուլը: Մերը, որոշ բացառութեամբ, չարուհի նակում է մնալ այդպիսին: Նա չարուհիակում է մասնագիտանալ ժխտական քննադատութեան մէջ, արձագանքը հանդիսանալով կամ

Թերթեր ունենք, որոնք աւելի օգտակար պիտ լինէին հայ ժողովրդին, եթէ բնաւ լոյս չտեսնէին:

Թերթեր ունենք, որոնց, ինչպէս եզրինմին, չի կարելի ձեռք տալ առանց խայթելու: Մաղձ, յիմարական ծաղր, շուկայիկ յիշոցներ, քաջքշուկ, սեպուճ, զրախօսութիւն— ահա՛ մեր «խայթող» թերթերի հրապարակախօսութիւնը: Երբ պակասում են յուրջ ապացոյցներ, սրանք «մաքրասիրաբար» դիմում են իրենց այլան դակ փաստաբերութեան, լցնելով իրենց էջերը ոճական նման մարգարիտներով — «սրիկայ», «առաւ փախաւ», «քառանկիրն գլուխ», «բարոյական ոչնչութիւն», «խայտառակութեան դրօշ» և ըն.: Այդ թերթերի բովանդակութեան չափ և աւելի զգուշի է և իրենց բազարի լեզուն: Սրանց համար գոյութիւն չունի հրապարակախօսական էտիկան: Սրանց համար չէ գրի և գրչի մաքրութիւնը: Չգիտեմ, այդ թերթերի խմբագիրները գիտե՞ն թէ խօսքը— դա մարդու բարոյական շունչն է, թէ ինչ որ մտքերն են՝ այն էլ խօսքերը, և որ խօսքը մատնում է մեր ներքին մարդը:

Միշտ էլ երբ ձեռքս եմ առնում որոշ
թերթեր, ակամայից յիշում եմ «թերթերի ի-
րար ոչնչացումը» խորհրդանշող մի կարեկա-
տուրա՝ «օձերի կռիւը» խորագրութեամբ:

Ոչնչացնելով իրանց շուրջը եղածներին,
մնացած երկու օձերը ուտում են իրար և կռ-
ւադաշտում միմեւ է... երկու պոչ միայն...

Ժողովրդի հաւաքական սիրտը, նրա ինք-
նագիտակցութիւնը մշակելու փոխարէն, նրա
մի մասը թշնամացնել միւսի հետ, նրա մի
մասի անուանից հայհոյել միւսին, յարձակւել
միւսի վրայ—դա առնւազն հրէշութիւն է, դա
ասել է հեշտացնել մեր գիշատիչ հարեւաննե-
րի գործը, դա ասել է նորանոր աղէտների
համար նախապատրաստել հայրենի ժողովուր-
դը:

Դա ազգովին ինքնառնչացում է, անձ-
նասպանութիւն:

Թողնենք փոքրիկ եսերի և փառասիրու-
թիւնների ամօթալի ու վտանգաւոր կռիւը՝
կռադաշտում մի օր «երկու պոչ» չթողնելու
համար:

«Օրինակը, թող որ համար, ամենակարող
ուսուցիչներից մէկն է աշխարհի»:

Քիչ խօսք՝ շատ օրինակ՝ ժողովրդասիրու-
թեան, պարտաճանաչութեան, անձնուիրու-
թեան: Առանց վեհ և հրահանգիչ օրինակների
չկայ դաստիարակութիւն:

Թո՛ղ գիտակցեն այդ հայ մամուլը վա-
րողները և մեծապէս օգտուեն անցեալի բարո-
յա-իդէական հարստութիւնից: Թող յաճախ
ներանք բնօրթագրեն հայ ժողովրդի ընտիր որ-
դիներին, որոնք իրենց կեանքով թէ մահով մի
բան աւելացրել են ազգ կոչուելու մեր իրա-
ւունքին: Թող ներանք յաճախ պատմեն իրենց
ընթերցողներին, թէ ինչպէս սիրեց իր հայրե-
նիքն Ա.—ն, թէ ինչպէս ծառայեց իր ժողո-
վրդին Բ.—ն, թէ ինչպէս ընկաւ իր ժողովրդ-
դին համար Գ.—ն և ինչ: Թող գիտակցեն հե-
տեւեալը:

— «Մարդկութիւնը հոգեպէս աճում է,
մեծանում է ղէպի վեհն ու հազուագիւտն ու-
նեցած իր հիացումի շնորհիւ միայն»:^{*})

Թո՛ղ մեր ցեղի հերոսականով ու մարտի-
րոսագրութեամբ յաճախ հիացմունքի ժամեր
տան իրենց ընթերցողներին:

Թող մտքով իրենց ընթերցողին յաճախ
տեղափոխեն երկիր, թող այցի տանեն նրան
պատմական այն բոլոր վայրերին, որոնց հետ

^{*}) Նիշէէ:

կապւած է հայ ժողովրդի հմայքն ու փառքը :
Թող ուխտի տանեն նրան այն նուիրական գե-
րեզմաններին՝ մեր մեծ մեռելների հողաթըմ-
բերին , որոնք աւելի դաստիարակիչ են քան
մեր այսօրւայ դպրոցը , բեմը , եկեղեցին :

«Մեծ սիրտ և ազնիւ զգացումներ» — ահա
թէ ինչը ուժեղ կը դարձնի մեր ժողովուրդը
և ահա՛ թէ ինչ պիտի տայ մեր ժողովուրդին
հայ մամուլը :

Կարո՞ղ են այդ անել մեր թերթերը —
կուսակի է մեր ապագան :

Չե՞ն կարող — թող դադարեն թուղթ սե-
ւացնելուց :

Աւելի պիտ հիանալ այն խմբագիրների
լռութեամբ , որոնք չեն ուզում միայն ազ-
մուկ և «փոշի» բարձրացնել :

VI

ԿՈՒՍԱԿՑԱՄՈՒՈՒԹԻՒՆ

Կուսակցամուլը — դա բշնամին
է իր ժողովրդի , բարեկամը՝
իր ժողովրդի բշնամիներին :

Չկայ աւելի մեծ չարիք , աւելի մեծ ա-
ղէտ ժողովուրդի համար — մասնաւորապէս մեզ
նման փոքրիկ ժողովրդի համար — քան կոյր-
կուսակցամուլութիւնը : Այդ տարամերժ ոգիի
համար չկան բացարձակ ճշմարտութիւններ ,
ներա համար չկայ հասարակական շահ , պետա-
կան մօրալ : Նրա համար օտար է այն ամենը ,
ինչ որ իր կուսակցութեան կնիքը չի կրում :
Ինչ որ իր կուսակցութեան ծնունդը չէ — ան-
ընդունելի է և անհանդուրժելի : Ծա-
փահարելի է միայն այն , ինչ որ բղխում է
իր կուսակցութիւնից , կուսակցականօրէն կոյր
այդ դժբախտ արարածի համար երկու անգամ
երկու հաւասար է ամեն ինչի , միայն ոչ չոր-
սի :

Նմանը և՛ տեսնում է և՛ չի տեսնում , ե՛ւ
հասկանում է և՛ չի հասկանում :

Սեւամորթին աւելի հեշտ է ճերմակցնել, քան սրան ընդունել տալ ամենապարզ ճշմարտութիւնը, օրինակ՝ համոզել թէ ամբողջութիւնը մեծ է, չափ է իր մի մասից:

Կուսակցամոլութեան չար ոգին աստիճանաբար մթաքնում է սրանց բանականութիւնը, կլանում խիղճը և վերջ ի վերջոյ, իսպառ սպանելով այդ դժբախտի բարոյական կարողութիւնները, դարձնում է սրան բարոյական անպուշ:

Քաղաքական ստախոսութիւն /հայհոյանք, կեղծիք, բանասարկութիւն, դաւեր,—անհա՛ սրա «կուսակցաշէն գործունէութիւնը»:

Նա թունաւորիչն է աղգային կեանքի: Նա թշնամանք, ատելութիւն, անհամբերողութիւն է սերմանում միեւնոյն ժողովրդին պատկանող անհատների և խմբակցութիւնների միջեւ:

Նա ստեղծում է ներքին ճակատներ, ջլատում ժողովրդի ուժերը: Նա հասարակութեան թշնամին է, բարեկամը իր ժողովրդի թշնամիների: Դա անէծքն է մեր կեանքի: Կուսակցամոլութեան թունալի ախտով բռնւած ժողովրդի ներկան՝ ախուր է, ապագան՝ անյուսալի:

Այդ ախտով հիւանդ ժողովուրդը միշտ էլ ներքուստ պառակտւած է, միշտ էլ պատրաստ իր գիշատիչ հարեանների համար:

Կուսակցամոլութիւն, կուսակցական էգոփզմ, անհամբերողութիւն—այդ զգուշի ախտերը հետեանք են երկու բանի, առաջինը՝ հոգեկան աղքատ կուլտուրայի, երկրորդը՝ աղագային և հասարակական զգացումների տհա՛սութեան:

Հոգեպէս անառողջ է կուսակցամոլը: Ամեն ինչ կուսակցութեան համար—անհա՛ սրա հասարակական մօրալը:

«Պետութիւնը՝ դա ես եմ»,—անհա՛ նրա պետական մօրալը:

Սրա կուսակցական «դարգացումը» ասանքինք վերջ ի վերջոյ պսակւում է բարոյական ապշութեամբ, տխուր վախճան, որին դեռ ձգտում են հաղարաւորները, որը, ի դժբախտութիւն հայ ժողովրդի, մեր որոշ կուսակցութիւնների կողմից դեռ համարւում է քաղաքական առաքինութիւն:

Հետեւա՞նքը: — Մեր նկու՛ն և ողբալի վի՛նակը:

Պատճա՞ռը: — Կոյր եւ բարբարոս կուսակցամոլութիւնը, — մի զարհուրելի ախտ, որ պիտ թուլանայ, որ ուժեղանանք ազգովին:

Այդ ուղղութեամբ պիտ աշխատեն զպրոցը, մամուլը և ինքը ժողովուրդը:

VII

ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ ՄԵՍ ՄԵՌԵԼՆԵՐԻ

«Յիշէ զանոնք, որ գերեզմանին մէջ ննջելով սուրն իրենց գլխուն ներքեւը դրին: Քաջաց բարձն է սուրը»:

Նահատակները...

Այդ մեծ մեռելները ամէնէն քիչ իրենց և իրենց կուսակցութեանց կը պատկանին, ամբողջովին՝ իրենց ցեղին և պատմութեան:

Իրենց ընտրած ճանապարհի բերմամբ ներանք կ'աշխատեն ու կը զոհաբերեն այս կամ այն կուսակցութեան դրօշի տակ, նահատակւելով՝ նրանք, կ'ազգայնանան, կը դառնան սրբազան սեփականութիւնը ողջ ազգի:

Չկան կուսակցական նահատակներ ու հերոսներ, կայ և կը մնայ աղքատին մարտիրոսագրութիւնը և հերոսականը:

Սակայն այդպէ՛ս է հասկացել մեր ժողովուրդը, — ո՛չ դժբախտաբար:

— Իր ընտիր մեռելների պաշտամունքը չունեցող ժողովուրդը՝ ապերախտ ու բարբարոս, անարժան է անկախ հայրենիքի, որը միշտ էլ նահատակների սրբազան աճիւնից կը բարձրանայ:

— Մի ժողովուրդ բարոյապէս այնքան է ուժեղ, որքան ջերմ է նրա պաշտամունքը դէպի իր մեծ մեռելները:

— Իր նահատակների, իր անմահների դէմ մեղանչող ժողովուրդը մեծապէս մեղանչում է իր ապագայի դէմ:

— Կրօններն այլ բան չեն, բայց եթէ պաշտամունք մեծ մեռելների:

Անկրօն է՝ դէպ իր նահատակներն անտարբեր ժողովուրդը, ասել է՝ և անհոգի, դատապարտւած բարոյական փտութեան:

— Մի ժողովրդի հզօրագոյն զինակիցները պատերազմի ժամանակ նախաւառջ իր մեծ մեռելներն են:

— Խեղճ է այն ժողովուրդն, որն իր պայ-
քարի և խոյանքների ժամանակ չէ զգում, թէ
իրեն աներևութաբար զօրավիզում են իր մեծ
մեռելները :

Չափում են բանակները, ժողովուրդնե-
րը, յաղթում մեռելները :

— Իր անմահներից չօգտուող, ասել է՝
սրանց պաշտամունքը չունեցող ժողովուրդի
բովանդակ ուժը իր թւի, իր քանակի մէջ է
միայն :

Եթե իցս վա՛յ նման ժողովուրդին՝ ան-
փառունակ մահ ու մոռացում — ահա՛ նրա փայն
ու բաժինը աշխարհից :

VIII

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԻՉ ՏՕՆԵՐ

«Ամենափառաւորը տե-
սարաններից — դա ժողովն
է մի ժողովրդի» :

Իմ օտարազգի բարեկամներից մէկը մի օր
հարցնում էր ինձ — «մի՞թէ հայերդ ազգային
որեւէ տօն չունէք : Հրեաների խանութները
կարելի է յաճախ փակ տեսնել, իսկ հայերինը
միշտ էլ բաց են» :

Նոյն զարմանքը կարող է յայտնել ե՛ւ
յոյն և՛ ռուման ե՛ւ եւրոպացի մտաւորաւա-
նը :

Մեր ազգային տօները շարունակում են
մնալ մեր եկեղեցու սեփականութիւնը :

Հա՛ ժողովրդի նիւթականապէս ապահով
և նիւթականացած մասը իրեն ազգայնօրէն եւ
մարդկօրէն պարտական չի զգում յարգելու իր
ազգային տօները :

Այդ նուիրական օրերին հանգիստտեղի-
ներում կարելի է տեսնել մեր ժողովրդի խո-
նարհ տարրերին միայն, իսկ նիւթականացած

բարեկեցիկը, հարուստը—չնչին բացառութիւնով—չի երևայ այդ օրերին։ Նա միջոցներ ունի, օտար երկնքի տակ ապրելու լայն հնարաւորութիւն ունի նա։

Նրան պէտք չէ հայրենասիրութիւնը։ Կա՞յ հայրենիք—լա՛ւ, չկա՞յ—ոչինչ, առանց նրան էլ կարելի է ապրել։

Իսկ հայ կապիտալիստները. արժէ խօսել սրանց մասին։ Չէ՞ որ սրանք ազգ չունեն, հայրենիք չեն ճանաչում։ Չէ՞ որ սրանց սրբազան հայրենիքը չահաչատ չուկան եւ մեծածախս հաճոյավայրերն են։ Սրանք դուրս են ապրում ազգերից ու մարդկութիւնից։ Պարտականութիւններ չունեն սրանք։ Մարդ չեն սրանք։

Ա՛հ, այդ «վատ սրտի եւ լաւ ստամոքսի» տէրերը,—իրենց նիւթական բաւականութիւնների համար միայն ապրող մարդատիպ անասուններ, որոնք օտարի համար աշխատող ազնիւ անասունի արժէքն իսկ չունեն։ Տա՛ւրդ արարածներ, որոնց մասին ասել է մի գրող. «Չա՛րկ կրժքին, դատարկ ձայն կը տայ»։

«Կայ մի կարգադրութիւն.—ասում է հռչակաւոր Ռոբեսպիէրը— որը պէտք է համարել որպէս էական մասը ընդհանուր դատարանի»։

րակութեան։ Ոստքս ժողովրդական տօներին մասին է։ Հաւաքէք մարդկանց եւ դուք նրանց կը դարձնէք աւելի բարի։ Հաւաքւած մարդիկ պիտ աշխատին հաճոյանալ իրար, իսկ հաճոյանալ կարող են միայն գործերով, որոնք նրանց դարձնում են յարգանքի արժանի։ Տըւէք նրանց միութեան մի ուժեղ մղում—բարոյական, քաղաքական,—եւ սէր դէպի ազնիւ գործերը, բաւականութեան հետ, կը թափանցեն նրանց սրտերի մէջ... Ամենափառաւորը տեսարաններից դա ժողովն է մի մեծ ժողովրդի։

Տօները անկասկած կը լինեն միաժամանակ եւ ամենահաճելի կապը եղբայրութեան եւ ամենաուժեղ միջոցը վերածնութեան։

Ունեցէ՛ք ընդհանուր տօներ՝ հանրապետութեան համար։

Ունեցէ՛ք մասնաւոր տօներ ամեն տեղի համար, որոնք պիտի վերականգնեն այն, ինչ որ եղծել են, կործանել անցքերը։

Թող բոլորը ձգնեն արծարծել ազնիւ ըզգացումներ—հրապոյրն ու դարդ մարդկային կեանքի—ազատասիրական ոգեւորութիւն, հայրենասիրութիւն»... —

IX

ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ինքնապաշտպանութիւն—դաւալակն է արեւտոներէց, որի քերութիւնները գրչի, վրձիւնի, մուրնի փոխարէն սրբապրում է բշխամու արնոտ սուրը:

Ինքն իրեն յարգող ժողովուրդը իր ինքնապաշտպանութեանն յոյսը դնում է նախ իր բազուկի, իր զէնքի վրայ:

Իր ուժերից զատ ամեն ինչի ապաւինող ժողովուրդն արժանի չէ անկախ հայրենիք ունենալու, ազատ ապրելու:

Ահա՛ թէ ինչու անկախութեան բարիքներէց լիովի օգտւելու իրաւունքը ձեռք բերելու համար, ժողովուրդները նախ հրամայողաբար ձեռք են բերում ինքնապաշտպանութեան բարդ արեւստը, որը պահանջում է լինել ուժեղ, էլի՛ ուժեղ և մի՛շտ ուժեղ:

Եղի՛ր այնքան ուժեղ, խրատում է պատմութիւնը, որ թշնամիդ չյանդգնի յարձակւելու:

Զգացնել տուր թշնամիդ, որ ամէն վայրկեան պատրաստ էս պատերազմելու և նա կը հրաժարւի զինու ուժով քեզ անհանգստացնելու մտքից—ահա՛ սկիզբն ու վախճանը քաղաքական իմաստութեան:

Ինքնապաշտպանութիւն,—դա միակն է արեւստներից, որի թերութիւնները գրչի, վրձիւնի, մուրնի փոխարէն սրբապրում է թշնամու արնոտ սուրը:

Ապահով չէ այն ժողովուրդը, որը կատարելապէս չի տիրապետում այդ արեւստին:

«Մի զինւոր սպանում է Արխիմէդին»:

Ոչինչ արժէ բազմաարեւստ ժողովուրդը, եթէ նա անվարժ է, թոյլ է այդ արեւստի մէջ:

Տխուր ապացոյց ասածներիս—արեւմտահայութեան մի մասի կրաւորական ոչնչացումը:

Մի ժողովրդի՝ անկախ կեանքի բարիքներից յարատեօրէն օգտւելու համար անհրաժեշտ է երկու բան,—առաջինը՝ ինքնապաշտպանութիւնը, երկրորդը՝ ռազմունակութիւնը:

Մեր պատմութեան մէջ մի բան միշտ էլ ինձ ցաւով և ամօթով է լցրել: Դա մեր ժո-

զովրդի մի մասի կրաւորական նահատակութիւնն է։ Հարիւր հազարաւորները հեղաբար առաջնորդել են դէպի ձորերն ու ծովափերը՝ ոչնչացնելու։

Արգահատելի է կրաւորաբար նահատակւող ժողովուրդը։ Նա տուժում է և բարոյապէս։ Նա իր նկատմամբ առաջացնում է արգահատանք և ոչ յարգանք։ Նրա համար գուցէ և ցաւեն, բայց նրան չեն զինակցի։ Թոյլերը զինակից չեն ունենում։ Անբարեկամ են մնում այն ժողովուրդները, որոնց մէջ մեծ թիւ են կազմում անհայրենասէրները, անմարտունակները, անաւրիները, — տարերի, որոնց վտանգի ժամանակ միշտ էլ վիճակւում է անեցնելու կրաւորական զոհերի թիւը։

Մի ժողովրդի բարոյափառաբանական արժէքը մատնում է նրա ինքնապաշտպանութիւնը։

Նա այն է, ինչ որ են իր որդիները՝ կռւում, կռադաշտում։ Նրա մարտիկները գիտեն՝ հեզնել մահը — նա ուժեղ է և արժանի յարգանքի։

Նա կարող է ժամանակաւորապէս պարտւել, տեղի տալ, բայց չի կորչի։ Նրա բարեկամութիւնը կը փնտռեն բոլորը, նրան՝ կը զինակցեն բոլորը։

Անփառունակ է նրա մարտիկների մահը — նա թոյլ է, յարգանք չներշնչող, անբարեկամ, անզինակից և յաճախ ողբերգորէն մեռակ։ Արիութիւնը՝ Կարլայլի անմահ արտայայտութեամբ՝ եղել է և շարունակում է մշնալ որպէս «յաւիտենական պարտականութիւն»։ Այդ բարձր յատկութիւնն է փրկում ազգերը ֆիզիքական և բարոյական անկումից։ Արիութիւնը — դա այն արժէքն է, որով ժողովուրդն երբ դնում են իրենց անկախութիւնը։ Ազատ և անկախ հայրենիք ունենալու, ազատ և անկախ ապրելու իրաւունքն է արիութիւնը։

Ամեն մի կռիւց յետոյ պարզւում է հետեւալը — սպանուած այսքան, վիրաւոր այսքան, անյայտ կորած այսքան։

Անյայտ կորածները — դա վատասիրտ դասաւիճներն են, թշնամու բարեկամները, ծարբերութիւնը սրանց և կրաւորական զոհերի միջև այն է, որ սրանք մեռնում են միայն բարոյապէս։

Ողբալի է այն ժողովուրդը, որն իր ինքնասպանութեան կռիւներում կրաւորաբար մեռածների — ֆիզիքապէս թէ բարոյապէս — մեծ թիւ է տալիս։

Խղճալի՝ է նման ժողովուրդը, որի մէջ

«անյայտ կորածները» վտանգի ժամանակ լէ-
գէտն են կազմում:

Նման ժողովուրդի ամէն մի պարտութիւ-
նը դառնում է նրա վատերիւն, նրա վերջնա-
կան պարտութիւնը:

Դա կարող է մի օր անյայտանալ, կոր-
չել, տալով իր տեղը զօրաւորին, ռազմունա-
կին, արիին:

Եթէ քաջ ես, ժողովուրդ, քեզ հետ են
անգամ քո երկրին դէմ պատերազմական դոր-
ծողութիւններ սկսած թշնամիներդ, քեզ հետ
է նրանց համակրանքը: Ահա՛ ուժն ու արժէ-
քը արիութեան, քաջութեան: Եթէ քաջա-
նուն ես, ժողովուրդ, քեզ հետ են շատերը,
քեզ հետ են բոլորը:

«Մի օր մեզ պէտք կը դայ», — մտածում են
քաջ ժողովրդի հարեանները և խախտելով ի-
րենց չէզոքութիւնը, նետում են կռադաշտ
նրա համար և նրա հետ կողք-կողքի կռուե-
լու թշնամու դէմ:

Ջրանալու դատապարտած անարի ժո-
ղովրդի հետ ոչ ոք է կապում իր ճակատագի-
րը: Ոչ ոք թոյլերի անխուսափելի պարտու-
թիւնը բաժանելու յիմարտութիւնը ունի: Ոչ ոք
է իր զէնքի պատիւը վտանգի դնում մարդա-
սիրաբար:

Ժողովուրդները և սրանց կառավարու-
թիւնները մարդասէր չեն և չեն լինում: Եւ
ոչ ոք իրաւունք ունի պահանջելու սրանցից՝
մեռնելու մեռնողի հետ:

Ահա՛ թէ ինչու ժողովուրդներն անկախ
ապրելու համար պարտադրօրէն նախ ցոյց են
տալիս, որ իրենց մէջ երկաթ կայ, որ իրենց
որդիները արիաբար մեռնել գիտեն, որ կրա-
ւորական զոհերը՝ գերեզմանում, իսկ դասա-
լիքները՝ իրենց երկրում տեղ չունեն:

Աշխարհը ճանապարհ է տալիս ուժեղնե-
րին, որոնց առաջ խոչներն ու խոչընդոտները
վերածւում են մարմարիոնէ սանդուխների
դէպ առաջ ու վերև, դէպ յուսալի ապագան,
լինենք ուժեղ:

կավարները, — դա այն է, ինչ որ իր ղեկավարներն են :

Ո՞վ է, սակայն, կատարեալ ղեկավարը :

Ո՛չ, անշուշտ, բոլոր սպաները, բոլոր «մեծերը», որոնք բանակի հետ չարժուում են դէպի կռաւաչատ :

Շատերը սրաներից այլ բան չեն, քան մի զոյգ ուսադիր, մի աստիճան. մի տիտղոս : Իսկական առաջնորդը շատ անգամ չէ նշանակուում, նա երեւան է գալիս, երբ նրա կարիքն է զգացուում, նա լայտնուում է վըտանդի ժամանակ :

Մէկը կարող է աստիճանով զօրավար լինել, բայց ոչ և առաջնորդ : Մի ուրիշը, կրելով պարզ հարկերապետի ուսադիրները, կարող է կատարեալ առաջնորդ լինել :

Եթէ չեն ծնւում, ապա՝ դառնում են առաջնորդները :

Նա յաճախ սրտի և գործողութեան մարդ է քան մտքի :

Դա՝ հակառակ նրանց, որոնք յաճախ լաւագոյն բանակները վերածում են հօտերի, նա գիտէ հօտերը վերածել լաւ բանակների :

Նա՝ առիւծների խումբը ղեկավարելու նշանակուած ոչխարը չէ, այլ՝ ոչխարների հօտը կառավարող առիւծը :

X

ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ռազմավարի հասնարը
բղիտում է իր հոգու
վեհոքիւնից :

Ասել ենք, թէ ժողովուրդները իրենք են դարբինը իրենց ճակատագրի : Աւելի ճիշտ պիտ լինէր, եթէ ասէինք.—մի ժողովուրդի ճակատագրի դարբինը նրա մտաւորականութիւնն է :

Յանձին իրենց ժողովուրդների իրապէս չափուում են—սկզբունքային թէ ռազմական քաղիտումների ժամանակ—մտաւորականութիւնները, ժողովուրդների ղեկավար տարրերը :

Միեւնոյն ժողովուրդը, բանակը՝ նայած իր ղեկավարներին, կարող է ե՛ւ հրաշագործութիւնների կատարել և՛ խայտառակօրէն ծունկի գալ հակառակորդի առաջ :

Ուզում եմ ասել, թէ մի բանակ, մի ժողովուրդ հոգեբանօրէն այն է միայն, ինչ որ նրա հաւաքական հոգու մէջ գրել են նրա ղե-

Նրա համար զինւորը, մարդը այն է, որ տեսնուած ենք, մարմինը է մարդը նրա համար, այլ այն, որ կարող է լինել, այն որ ընդունակ է լինելու մարդը, այն, ինչ որ ինքն է ուզում, որ լինի իր զինւորը, իր առաջնորդութեան յանձնած մարդը:

Նրա համար երեք բարձր ճշմարտութիւններ ունի ժողովրդական ինքնապաշտպանութիւնը—հոգեբանականը՝ պէտք է լինել արի, բարոյականը՝ պէտք է լինել անձնազոհ, քաղաքականը՝ պէտք է լինել ինքնայարգ:

Ահա՛ թէ ինչու կատարեալ առաջնորդը նա հոգեբանօրէն վերաստեղծում է իր բանակը, տալով նրան իր հոգին,

Դա՛ ասել է՝ միաժամանակ և դաստիարակ:

Ս. հոգեբան է նա:

Նա իր բանակի հոգիի մոգական բանալին ունի: Նա գիտէ, որ հաւատ ներշնչել զինւորին, կը նշանակէ տասնապատկել նրա ուժերը:

Քիչ անգամ է նա դիմում զինւորների բանականութեան, բայց միշտ էլ սրտին: Նա սիրտ է դնում իր ամեն մի խօսքի մէջ, ահա՛ թէ ինչո՞ւ եթէ կտրէք նրա խօսքերը՝ նրանցից արիւն կը կաթի: Նա գիտէ, որ կռւի ժամանակ զինւորը աւելի բարոյական մեծակու-

թիւնից է վախենում քան մահից, ահա թէ ինչո՞ւ նա երեւում է ամէն տեղ, հասնում ամէնին, որպէսզի ոչ ոք—զինւոր թէ ղեկավար—իրեն մենակ չզգայ, որ անխաթար պահի զօրքերի ներքին բարոյական կապը, որ ամէն մէկին զգացնել տայ, թէ իր հետ է ամբողջ բանակը, ազգը, ցեղը և ինքը յաջողութեան Աստուածը: Նա գիտէ եւ հետեւեալը:

— Զինւորի համար կռւի ժամանակ զբօշակը, ազգը, հայրենի երկիրը և սրա սրբութիւնները խորհրդանշողը—դա իր առաջնորդն է, ահա թէ ինչո՞ւ կատարեալ առաջնորդը միշտ էլ իր զօրքերի հետ է, նրանց կողքին և նրանցից առաջ:

Թշնամիները—դեռ մարդադաշտում և զօրանոցում նա ներշնչում է իր զօրքին—թըշնամիները նման են շների, որքան որ վախեցար, այնքան կյարձակւին:

Այսքան արհամարհոտ է նրա խօսքը:

Ո՞վ ասեց որ միայն մենք, որ միայն մեր ազգն իրաւունք չունի ապրելու, յառա՛ջ, ցոյց տանք, որ ապրելու իրաւունք և արժանիք ունինք—այսպէս է նրա խօսքը կռադաշտում:

Ամէն մի կռւի վրայ նա նայում է որպէս «գրօշամարտ» ի վրայ, որպէս գրօշի համար մղուող կռւի և լարում իր և իր բանակի ըն-

վանդակ կարողութիւնները :

Ամէն մի արնոտ բաղնուժ նրա համար մի նոր քննութիւն է ուր իր ժողովուրդը մի աւելորդ անգամ ևս պիտ ապացուցի : Թէ արեւ տակ իր տեղն ունենալու իրաւունքն ունի :

—

Նա ասում է .

— Իր հողի վրայ պարտուելը կրկնակի եւ աններելի պարտութիւն է : Իր երկրի սահմաններում պարտուող ժողովուրդն իրաւունք չունի խօսելու անկախ հայրենիքի մասին :

Իր հողի վրայ կուտղ, ինքնապաշտպանող ժողովուրդի հետ են իր մեծ մեռելները, — մի ուժ, որի առաջ անգոր են բոլոր տեսակի ուժերը :

Նրա հետ է իր երկրի արեւը, որի առաջ թշնամին «ձիւնէ մեծութիւն է» միայն :

Նրա սիրտը լցնում է իր դաշտերի շունչը, իր լեռների սէգութիւնը :

Նրան օրհնում է հայրենի երկինքը :

Յաղթութիւն — աղօթում են կանայք ու կոյսերը նրա համար :

Յաղթութիւն — երգում են մանուկները :

Յաղթութիւն — զօղանջում են զանգերը :

Բոլորը և ամէն ինչ կանչում է, ասում «Քեզ հետ ենք, յառաջ» : Ամէն ինչ եւ բոլորը կանչում և հրամցնում նրան «յաղթի՛ր մեզ համար» :

Եւ յաղթում է նա :

Այսպէս, ե՛ւ գաղափարապաշտ է կատարեալ ղեկավարը :

—

Նա իր առաջնորդն ունի, որը, սակայն, ոչ աստիճանով իրենից բարձր զինւորականն է և ոչ ալ երկրի իշխանութիւնը :

Աներեւոյթ է, բարոյական է նրան առաջնորդող ուժը :

Կառավարութիւն, բարձր հրամանատարութիւն, ձեական օրէնք — այդ բոլորը շատ քիչ բան կարող են տալ նրան : Դիմադրութիւն — հնարաւորութեան սահմաններում յաղթութիւն — եթէ ձեզ տրուած են նիւթական գերադաս ուժեր : Այսքան համեստ են ձեական իշխանութեան և օրէնքի պահանջները :

Կայ աւելին :

Կառավարութիւնը, բարձր իշխանութիւնը օրէնսդիրը կ'արդարացնեն ձեր պարտութիւնը, եթէ կարողացաք ձեականօրէն արդարացնել ձեր յանցաւոր քայլը :

Չէ որ միշտ էլ «երկու բերանով» կարելի է «ապացուցել», որ պարտութեան օրը հացը ժամանակին չհասաւ, թշնամին թւական գերազանցութիւն ունէր, մեր նահանջի ճանապարհը վտանգւելու վրայ էր ելն :

Եւ հասկանալի է դա :

կառավարութիւն, բարձր հրամանատարութիւն, գատաւորներ—սովորական մարդիկ են սրանք, որոնք վաղը միեւնոյն դրութեան մէջ կարող են ընկնել և իրենք:

Ահա՛ թէ ինչո՛ւ սրանցով և սրանց հրահանգներով առաջնորդող ռազմավարը, եթէ գերադաս ուժեր չունի, կարող է երբեմն դիպուածով մասնակի յաջողութիւն ունենալ, սակայն երբեք բախտ չի ունենայ հաղորդադրելու ռազմադաշտերից՝ «եկի, տեսի, յաղթեցի»:

Ահա՛ և թէ ինչո՛ւ իդէալական ղեկավարը երկրի ձեւական իշխանութիւնից զատ միշտ էլ ունի նաև մի այլ իշխանութիւն—իր ժողովրդի մեծ մեռելների բարոյական իշխանութիւնը, որը հարիւրապատկելով նրա ուժերը, հարիւրապատիկ պահանջկոտ է և աններող:

Նրա համար միշտ էլ ճիշտ է հետևեալը. մի բանակ, որն իրեն մէջ յաղթել է մահաւան վախը՝ անպարտելի է և ամենակարող:

Նա գիտէ այդ ճշմարտութիւնը, ասել է, գիտէ և յաղթելու գաղտնիքը:

Թշնամուց աւելի վտանգաւոր է համարում իր բանակի շարքերում եղած վախկոտներին:

Վախը—զա միայն սրտի յիմարութիւն», կամ «շղերի խաղ» չէ, Դա անխնայաւստա-

հութիւնն է, անվստահութիւնն զէպ իր և իր բանակի կարողութիւնները, դա հակառակորդի գերազանցութեան սպանիչ գիտակցութիւնն է:

Ահա՛ թէ ինչո՛ւ վախկոտի համար միշտ էլ ուժեղ է թշնամին, անգամ այն ժամանակ, երբ իր զէմ կուողը իրենից թոյլ է բոլոր տեսակէտներից:

Վախկոտներն են արիացնում, ուժեղացնում թշնամուն, Սրանք են հեշտացնում թըշնամու գործը, Սրանց երեսից են կորչում հայրենիքները:

Սրանք են իրական թշնամին:

Կռիւ նախ սրանց զէմ:

Այսպէս է հասկանում նա բանակի հոգեբանութիւնը:

Նա գիտէ, որ չկայ գինւոր, անգամամեծաանարին որն ընդունակ չլինէր կարող առաջնորդի ազդեցութեան տակ հերոսին վայել գործեր կատարելու:

Նա գիտէ, որ չկայ մարդ, որ ընդունակ չլինէր հոգեկան խոր յուզումների խանդավառութեան, ինքնամոռացութեան,—հոգեկան վիճակներ, երբ մարդու մէջ մեռնելու աստիճան թուլանում է կենդանական բնազդն ու վախը:

Եւ որովհետև համոզելու, ցնցելու, ներ-

շնչելու արեւստն ունի, — ահա՛, օրեր անց, նը-
րա բանակը ծփում է վտանգն արհամարհող,
մահն անդիտացող ռազմաշունչ տրամադրու-
թեամբ:

Նա յաղթել է այլևս, յաղթել իր բանա-
կի անխնայութեանը, վախը:

Այժմ կարող է երեւալ թշնամին՝ նա պատ-
րաստ է:

—
Նա ռազմարեւստագէտ է և ոչ զինւորա-
կան արհեստաւոր:

Նրա համար կռիւը արեւստագիտական
ստեղծագործութիւն է և ոչ արհեստ: Իր ռազ-
մավարութիւնը նա մշակում է պատերազմի
էութեան ժափն ունեցած իր ըմբռնումի և
իր երկրի տեղագրական պայմանների համա-
ձայն: Եւ ոչ մի «զմուսած կանոն» և ոչ մի
մեռեալ չաբլոն: Վճռականութիւն և տարե-
րայնութիւն— ահա՛ նրա վարած կռիւը: Գայ-
լը խեղդել բնի մէջ— երբ յարձակւում է: Ունի
յամառ կէտի վրայ ուժաթափել թշնամուն և
ապա անցնել յարձակողականի— ահա՛ նրա
պաշտպանողականը: Ոչինչ է անհանգստաց-
նում նրան իր երկրում:

Յո՛ւրտ է, աւելի լաւ, թո՛յլ է թշնամին
— յարձակւի՛ր: Անձրեւում է, աւելի լաւ,
թո՛յլ է թշնամին— յառաջացի՛ր: Բո՛ւք է,

մառախո՛ւղ, — ուրախացի՛ր, որպէս գայլը եւ
յառա՛ջ: Իսկ երբ իջաւ եօթնիցս օրհնւած զի-
շերը— ցնծա՛, դու արդէն յաղթել ես: Դու
չես կարող չյաղթել, որովհետեւ կռիւը տար-
ւում է քո նւիրական հողի վրայ, քո երկրի
սահմաններում, ուր ամէն ինչ քեզ հետ է,
ուր ամէն ոք և ամէն ինչ կանչում են՝ «քեզ
հետ ենք, յառա՛ջ»:

—
Վերջապէս, նա ընկերն է իր զինւորի:
Զօրքը եթէ ոչ առաջին, ամենաուշը երկրորդ
օրը բնազդաբար ձանաչում է իր առաջնորդ-
ներին: Նա շատ շուտ է տարբերում «մեծ»ը
«փքւած»-ից: Նա յարգում է գիտակցական
կարգապահութիւնը, բայց չի սիրում պաղ
և անհոգի պաշտօնականութիւնը: Նա ուզում
է, որ իր առաջնորդը լինի աւելի սրտի մարդ
և ամենագլխաւորը, նաեւ զինւոր: Եւ այդ-
պիսին է կատարեալ առաջնորդը, նրան պաշ-
տում են, բայց չեն վախենում նրանից և չը
պիտի վախենան:

Անբարոյացուցիչ է վախը: Կեղծ է այն
ամէնը, որ հիմնուած է վախի վրայ— կրօն,
բարոյականութիւն, կարգապահութիւն և ինչ:
Նա «ներքին պահակն» է իր բանակի, նրա
կենդանի խիղճը՝ միշտ արթուն և հսկող:

Երեւոյ նա և ահա բոլորը թափւեցին նրա

չուրջը—և այլևս ոչ ոք է յոգնած, սոված, դառնացած: Կառավարելու մի հատիկ միջոց ունի նա՝ խօսքը, խիստ, բայց ընկերական, խօսքը՝ երբեմն որպէս սանձ և միշտ էլ որպէս խթան: Նա կառավարում է անձամբ. արհամարհելով ճանապարհը մատուլ ցոյց տւող ղեկավարներին: Ներչնչուած պատմութիւնից, նա իր զինւորներին և ղեկավար տարրերին փոխանցում է իր ապրումներն ու զաղափարները, խիստ է, բայց ոչ կոպիտ: Հպարտ է, բայց ոչ փառասէր: Պարզ է, չարքաշ, անշահասէր: Հաննիբալին յաղթող Հռոմի կօնսուլներէն յանիրաւի աքսորուած Սքիպիօնը չէ նա, որը մեռնելով աղքատութեան մէջ, կը տակում է գրել իր գերեզմանաքարին վրայ՝ «ապերա՛խտ հայրենիք, դու տէր չպիտի լինես իմ ոսկորներին»:

Նա Հելլադայի մեծ ռազմավարներէն Պոկլիոնն է, որը յանիրաւի մահւան դատապարտուած, թոյնը խմելուց առաջ ասում է որդուն. «յանձնարարում եմ քեզ ծառայել հայրենիքիդ սրտանց և հաւատարմօրէն և ամենազլխաւորը՝ մոռանալ, որ իմ ծառայութեան համար նա ինձ վարձատրեց մահուամբ»:

Այսպէս է կատարեալ ղեկավարը, նա միաժամանակ և՛ դաստիարակն է, և՛ ռազմաւետաբանը, և՛ կախարհը, և՛ ընկերը,—նա Աստուածն է իր բանակին:

XI

ԲԱՐՈՅԱՇՈՒՆԶ ՄԹՆՈՂՈՐՏ

Ազգերին, որպէս իրենց սուրբը, հետեւում է իրենց արժանի բախտը:

Իր ճակատագրի դարբինն է ամեն մի ժողովուրդ: Վաղ թէ ուշ նա դառնում է այն, ինչ որ ուզում է լինել այսօր:

Այսօրուայ նրա իդէալը—դա միաժամանակ և՛ մարգարէացումն է, և՛ խոստումն այն բանի, ինչ որ վերջի վերջոյ պիտի դառնայ նա:

Անհատ, խմբակցութիւն, ժողովուրդ,—հոգնբանօրէն այլ բան չեն այդ բոլորը, քան իրենց իդէալի ստեղծագործութիւնը:

Մարդկային բոլոր ցեղերը բոլոր ժամանակներում ունեցել են մի որոշ իդէալ—որպէս մի իւրատեսակ ոգի, որը իմաստ և վեհութիւն հաղորդելով նրանց կեանքին՝ փրկել է նրանց բարոյական փտութիւնից:

Չկայ աւելի զարհուրելի բան, քան ան-

նպատակ գոյութիւնը :

Յանցանք է դա , մահացու յանցանք :

Նպատակն է թելադրում գերագոյն պարտականութիւններ , նա պահանջում է ճիգեր ու զոհողութիւններ , որոնց մէջ կոփւում են անհատի և ժողովրդի լաւագոյն առաքինութիւնները , — պարտականութիւններ , որոնց կատարումը՝ Ախիլլէսի նիզակի նման՝ բուժում է իր հասցրած վէրքերը :

Նպատակն է բարոյապէս շարժում անհատներն ու ժողովուրդները , նա փրկում է մահացու ճահճացումից և բարոյական անկումից : Անհատի և ազգի գոյութեան արեւն է նպատակը : Նա լուսաւորում է և ջերմացնում մեր անցնելիք ճանապարհը : Նա համախմբում է մեր ուժերը , լարում մեր կամքերը և անդիմադրելիօրէն քաշում մեզ դէպ իրեն՝ դէպ յաղթանակ :

Դժւարին , բայց թագաւորական է իդէալի ճանապարհը : Նրա ծայրին՝ դէպ իդէալը հեւիհեւ առաջացող ժողովուրդին թազն է ըսպասում : Նրա ճանապարհով անցնողը դառնում է թագաւոր-ժողովուրդ :

Գերագոյն նպատակ ունի և մեր ժողովուրդը՝ միացեալ և անկախ հայրենիք :

Բայց շնորհիւ տիրող հասկացողութիւննե-

րի , տեսակէտների , ձգտումների քաօսի և սրա առաջացրած առօրէական աննպաստ հոգեբանութեան , նրա մի մասի մէջ սկսել է գունատել այդ նպատակը : Նրա մէջ թուանալ է սկսել ձգտումը դէպի նպատակը : Եւ նա , որ գոյութեան կռոււմ չկորչելու համար հրամայողաբար պիտ լինէր անխորտակելի ժայռ , իր աննպատակ գոյութեամբ պիտ դառնայ փոշէ բլուր :

Խողերն ու նիւթապաշտները չեն սիրում կտրել իրենց հայեացքը ցեխից :

Մենք — որ նիւթակրօն խոզութեան մէջ անհատի և ժողովրդի բարոյական անձնապանութիւն ենք տեսնում , — աւելի յաճախ նայենք վերեւ և հեռուն :

Մարքսի ց գերադասենք կարլէյլը , Հեգելից՝ Էմիրսընը :

Լինե՛նք իդէալիստ :

Նիւթա պաշտութեան առջևից ընթանում է զգւելի ֆիլիստրականութիւնը . իսկ այդ վերջինը նա խապատրաստում է բարոյական անկումը անհատի , ազգի :

Փրկար ար դեր պիտ կատարէին մեր թերթերն ու գրողները , եթէ իրենց ընթերցողներին յաճախ հնարաւորութիւն ընձեռէին , մոռացութեան տալու անփառունակ և տխուր

ներկան և ապրելու անցեալի փառքերով ու ապագայի յոյսերով :

Հոգեպէս մանրանում և անձանում են միայն ներկայով կլանւած հասարակութիւնները : Կէս կեանքով են ապրում այն ժողովուրդները , որոնք — հեռու անցեալի և ապագայի ազդեցութիւններից — իրենց կեանքին չեն խառնում իրենց անցեալի փառքերն ու ապագայի յոյսերը : Արդպիսիները վտանգում են իրենց ապագան , փորում իրենց սեփական գերեզմանը :

Կայբարոյական մթնոլորտը , ուր , ինչպէս և մեզ շրջապատող մթնոլորտում , տեղի են ունենում մակընթացութիւններ ու տեղատուութիւններ մտքերի , գաղափարների , զգացումների , որոնք չնչում է մարդս , իւրացնում և փոխանցում իր նմաններին :

Վսեմ ու ազնիւ գաղափարներով լցնենք այդ մթնոլորտը , — գաղափարներ , որոնք սըրբէին , մաքրէին մեր կեանքը , արի և առաքինի դարձնէին մեզ , մեծ և փառայեղ դործերի մղէին մեզ :

Գաղափարներ , — որոնք հակաթոյն լինէին բոլոր տեսակի անբարոյացուցիչ և քայքայեցուցիչ ազդեցութիւնների դէմ :

Գաղափարներ , — որոնք փրկել ու փրկում են անհատներն ու ժողովուրդները բարոյական նեխութիւնից :

XII

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Տեք ինձ դաստիարակութիւնը եւ փոխեմ երոպացի դիմքը» :

ԼԱՅՔՆԻՅ

«Դաստիարակութիւնը կարող է մեզ տալ անհրաժեշտ յատկութիւններն այն ազգերի , որոնք չեն ուզում մեռնել» :

Այո՛ , դաստիարակութիւնը , բայց ոչ այն՝ որն այսօր տրւում է մեր մատաղ սերունդին :

Ամեն ինչից մի քիչ , առանց որեւէ գերիշխող գաղափարի :

Մի քիչ հայերէն , մի քիչ տեղական լեզու և սովորական առարկաներ — այդ է գաղութային դպրոցի տւածը :

Կուսակցամիջեան անվերջ պայքար և ժխտական քննադատութիւն — ահա՛ մեր մամուլի դաստիարակչական գործը :

Անհատապաշտական ճշգրտութիւններ — սրանից , կարծեմ , աւելի բան չէ մեր օրւայ գերականութիւնը :

Չկալ, պակասում է բոլորին — դպրոցի մամուլին, գրողին այն աստուածաշունչը՝ զգացումը, որն իր մէջ խտացնում է մարդկային բոլոր բարձր յատկութիւնները։

Չկայ բարձր հայրենասիրութիւնը՝ հայրենապաշտութիւնը չկայ...

Հայրենապաշտական դաստիարակութիւն, — ահա մեր փրկութեան խարիսխը։

Ահա՛ թէ ինչու հայրենասիրութեան, չէ՛ հայրենապաշտութեան — մարդկային առաքինութիւնների այդ աստուածային մօր համար պէտք է գահ բարձրացնել մեր հոգիների մէջ, մեր դպրոցներում, մեր ընտանեկան յարկի տակ, մեր գաղթականական վրանների տակ, ամեն տեղ, ուր կ'ապրի, կը շնչէ հայ մարդը։

Ահա՛ թէ ինչու պէտք է երես դարձնել այն բոլոր վարդապետութիւններից, որոնք հաշտ չեն հայրենասիրութեան հետ։

Եւ ահա՛ թէ ինչու պէտք է կեղծ ու մոլոր յայտարարել բոլոր կրօնները, բարոյականները, սկզբունքները, որոնք չեն դարձնում կուռ կամքեր, ուժեղ նկարագիրներ, արիւնք, որոնց չգոյութիւնը ազգերին յաճախ է ստիպում շիմելու իրենց թշնամիների մեծահոգութեան,

«Այն օրը, — մի տեղ ասում է պատմաբան Միչեւիչն, — երբ Յրանսան կը հաւաքի իր որդիներին իր շուրջը և նրանց կը դասաւանդէ Յրանսան որպէս դաւանութիւն և կրօն, այն օր վերստին նա իրեն կը զգայ կենսունակ եւ հաստատ, ինչպէս երկրագունդը»։

Այո՛, հայրենիքը — ընդհանուր աստուածութիւն, հայրենասիրութիւնը — կրօն։

Հայրենասիրութիւնը — միայն ոչ որպէս գեղեցիկ խօսք, այլ զգացում և գիտակցութիւն, ոչ որպէս չրթունքի սէր, կամ իդէալուրկիտութանավարի բարոյական մերկութիւնը ծածկող գեղեցիկ պատմութեան, այլ պաշտամունք, կրօն։

Միայն այսպէս, միայն այսպիսով մեր ժողովուրդը կարող կը լինի հեգնել ժամանակն ու իր վտանգները։

Բարոյական մեծութիւններով և փառքի գործերով հարուստ է մեր պատմութիւնը։

Նա ունի փառայեղ էջեր՝ մեր Ոսկեդարը։ Նզիչէի և իր անմահ ժամանակակիցների դարը հերիք պիտ լինէր — եթէ գունատուած չլինէր մեր յիշողութեան մէջ — մեր ժողովրդի սրտի մէջ վառ պահելու հայրենասիրութեան բոցը։

Աւարայրը կը մնայ մարդկային պատմութեան ամենավեհափառ գործերից մէկը։

Իր յաղթական նահատակների աստուած-
ծային խիզախումներով ու գիւցազնական խո-
յանքներով նա աւելի վեհ է ու գեղեցիկ, քան
մեր դարի ամենամեծ ճակատամարտները :

—

Անմահ էջեր ունի և մեր նորագոյն պատ-
մութիւնը :

Նոր և հերոսական Աւարայրներ չա՛տ եւ
անմահ մեռելների մի ամբողջ պլէադա, — նա-
հատակներ, մեծ իրենց գործերով, հրահան-
դիչ իրենց բարձր նկարագրով :

Կա՛յ, կայ այդ բոլորը, կա՛յ այն, որն
իրաւունք է տալիս մարդկային մի զանգուա-
ծի ազգ կոչուելու :

Բայց, չկայ, — աւա՛ղ — այդ բոլորի պաշ-
տամունքը մեր հաւաքական հոգու մէջ :

Եւ միայն հայրենապաշտական դաստիա-
րակութիւնն է որ ուժեղ և անմեռ պիտի դար-
ձնէ մեր ժողովուրդը :

«Յեղի հոգին միակ ուժն է, որի առաջ
անդոր են բոլոր ուժերը :

Դաստիարակենք մեր սերունդները հայ-
րենապաշտօրէն ու ցեղօրէն՝ արեւի տակ մեր
տեղը չկորցնելու համար :

—

Այն չպիտի լինի մեր դպրոցը, ինչ որ է
այսօր :

Շեշտուած նպատակը, ջերմութիւնը, հո-
գին է պակասում մեր արդի դպրոցին :

Նա չէ, բայց պիտի լինի հայրենագիտու-
թեան և հայրենասիրութեան ամբիոն, տա-
ճար :

Դեռ այնտեղ հայ մանուկը պիտ ճանաչի
և սովորէ սիրել հայրենի ժողովուրդն ու եր-
կիրը :

Նա է որ հայ մանուկի հոգու մէջ պիտ
քամի մեր պատմութեան բովանդակ գեղեց-
կութիւնն ու վեհութիւնը :

—

Բաւական չեն մութ և չփոթ տեղեկու-
թիւնները հայրենի երկրի և ժողովրդի մասին :

Անպէտք են այն դասագրքերը, ցամաք
և անհոգի, որոնց մէջ հայրենիքի մասին խօս-
ւում է ճիշտ այնպէս, ինչպէս նկարագրւում
է Սահարայի անապատը կամ մի հեռաւոր
կղզի :

Կրօնական երկխոսութեամբ և անսահ-
ման քաղցրութեամբ պիտ դասաւանդւի հայ-
րենագիտութիւնը :

Սրտի և մտքի կրակով պիտ խօսւի հայ-
րենի երկրի մասին՝ հրահրելով վերջինի պաշ-
տամունքը մանկական հոգիներով մէջ :

Փաստերի հետ և խորհրդածութիւններ,
որոնք հարստացնելով յիշողութիւնը, բեղմնա-

ւորէին նաև միտքը, ջերմացնէին նաև սրտերը:

— «Կը դայ ժամանակ, — ասում է մեր դարի իմաստասէրներից մէկը, — որ ամեն բանից առաջ կը մտածեն դաստիարակութեան մասին»:

Մի մեծ քայլ առնենք դէպի այդ ժամանակը:

Ընդունենք, որ նա եկել է — այո՛, նա եկել է արդէն մեզ համար — և ամեն բանից առաջ մտածենք հայրենապաշտական փրկարար դաստիարակութեան մասին:

Նման դաստիարակութեամբ պատրաստենք մեր ապահով ապագան:

Եւ չմոռանանք որ դպրոցն ու մամուլը փաստերից աւելի բարձր դադափարներ պիտի տան:

Չմոռանանք, որ նիւթապաշտութիւնը թոյն է մեզ նման փոքր ժողովրդի համար:

Ասենք և մի այլ ճշմարտութիւն — ով հայրենապաշտ ու իդէալիստ երիտասարդութիւն ունի, նա էլ ապագայ ունի:

Փրկութիւնը սրա մէջ է կամ և ոչ մի բանի, չմոռանանք և այդ:

Սօֆիա, 1924, Մայիս

(ՎԵՐՋ)

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ "ՅՈՒՍԱՔԵՐ",

1. ԱՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ

1. — ԼՈՍԾ ԶՐԱՂԱՅԸ Հ. Զուտերման 2 Շիլին
(քարզմ. Գ. Մխիթարեանի)
2. — ԻՆՉ ԶԷՐ ԵՒ ԻՆՉ ԶՊԻՏԻ ԼԻՆԻ
ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ Վ. Նառասարգեան 1 Շիլին
3. — ՀԱՅ-ԹՐԲԱԿԱՆ, ԿՆՃԻՌԸ
Ռուբեն 6 Ե. Դ.
4. — Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՆԵԼԻԲԸ
Վ. Նառասարգեան 8 Ե. Դ.
5. — ԵՐԿՈՒ ԱՄԻՍ ԲՕԼՇԵՎԻԿԵԱՆ ԲԱՆՏՈՒՄ
Բախշի Իշխանեան 10 Ե. Դ.
6. — ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ «ԼԻԿԻԻԴԱՑԻԱՆ»
(Բոլշևիկի սնանկութեան առիթով)
Վ. Նառասարգեան 7 Ե. Դ.
7. — ԷՋԵՐ ԻՄ ՕՐԱԳՐԷՆ Գ. Նոյեմ, 5 Ե. Դ.

ՄԱՍ ԼԱՅ ՏԱԿ Ե

- ԸՆԿԵՐՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԴԵՄՈՎՐԱՏԻԶՄԸ
Վ. Նառասարգեան